УДК: 378.14:65.011.47

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Єгорова О.В., к.е.н., доцент; Кононенко Ж.А., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

Досліджуються існуючі в сучасній літературі підходи щодо визначення предмету економічного аналізу та його суті. Результатом дослідження є авторське визначення категорії «предмет економічного аналізу».

The approaches to definitions of economic analysis subject and its essence in modern literature are investigated. As the result of the research the category «economic analysis subject» is determined by the author.

Постановка проблеми. Відповідно до класифікації наукових дисциплін економічний аналіз відносять до групи економічних суспільних гуманітарних наук. Спільний об'єкт дослідження всієї сукупності наук, що входять до цієї групи, в загальному вигляді формулюється як «господарська діяльність». При цьому, кожна економічна дисципліна вивчає певний аспект, властивість, відносини господарської діяльності, тобто має свій предмет. Історичне становлення економічної науки, диференціація та інтеграція її галузей та інші об'єктивні чинники зумовили неоднозначність трактування науковцями предмету економічного аналізу.

Дискусії, що й досі тривають серед науковців з приводу, призвели до відсутності загальновизнаного формулювання предмету економічного аналізу. Крім того, багато поширених визначень практично ототожнюють об'єкт і предмет економічного аналізу, тим самим визнаючи його наукою суто методологічною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «предмет вивчення» є фундаментальною категорію для будь-якої науки, а тому обов'язково висвітлюється у науковій та навчальній літературі. Визначення предмету науки розглянуто в усіх фундаментальних працях з економічного аналізу, зокрема в підручниках та навчальних посібниках таких науковців, як: М.І. Баканов, Є.В. Мних, Г.В. Савицкая, В.К. Савчук, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет та інших [1, 4, 8, 13].

Проте, на жаль, дискусія щодо предмета економічного аналізу ведеться переважно на сторінках навчальної літератури, в той час як монографічні дослідження або статті у періодичних виданнях з цього приводу є рідкістю. Так, в авторитетному російському журналі «Экономический анализ: теория и практика» за останні три роки не було жодної публікації з даного питання.

Серед опублікованих аналітичних матеріалів привертає увагу експеримент, проведений російським вченим А.І. Муравйовим [9, с.21], який замінював у різних поширених визначеннях предмета даної науки терміни «економічний аналіз» на «планування», «управління» і т.д. Перевірка отриманих замін не виявила абсурдних визначень, тобто досліджувані формулювання не містять того специфічного, що вивчається лише даною наукою, і що дозволяє відрізнити економічний аналіз серед інших наук.

Отже, у вітчизняній науковій та навчальній літературі відсутня термінологічна упорядкованість терміну «предмет економічного аналізу». Невизначеність предмету науки, різне його розуміння сучасними вченими-

економістами не дає змоги об'єктивно оцінити роль та місце економічного аналізу в системі економічних дисциплін, що заважає розвитку теорії аналізу та зумовлює актуальність дослідження.

Постановка завдання. Предмет будь-якої науки, в тому числі й економічного аналізу, – це те специфічне, що дає їй право на існування, що є однією з умов визнання її самостійною наукою.

При формулюванні визначення предмета науки слід виходити з того, що в галузях наук предмет не може співпадати, спільними можуть бути лише об'єкти, а тому визначення повинно містити основні специфічні принципи пізнання предмета науки з врахуванням особливостей [5].

Метою даної статті є узагальнення підходів до визначення предмету економічного аналізу, їхня критична оцінка та формулювання авторського визначення з урахуванням досягнень сучасної аналітичної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все, слід згадати про можливість проведення економічного аналізу на різних рівнях, відповідно до яких виділяють макроекономічний та мікроекономічний аналіз (або аналіз господарської діяльності підприємств). Останній тісно пов'язаний з такими економічними науками і дисциплінами як економічна теорія, економіка підприємств, мікроекономіка, економічна статистика, бухгалтерський облік, аудит, фінанси підприємств, планування, маркетинг, менеджмент, контролінг, консалтинг, бенчмаркінг тощо. Оскільки всі вони вивчають господарську діяльність, з метою чіткого розподілу функцій та уникнення дублювання мети та завдань окремих наук, слід дати чітке формулювання предмету кожної з них. Сформулювати предмет науки означає визначити її зміст, і, як наслідок, уточнити її місце серед інших споріднених наук.

Різні точки зору, які містяться в роботах сучасних вчених-економістів, з приводу формулювання предмета економічного аналізу узагальнені у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення предмета економічного аналізу в роботах вчених-економістів [власна розробка]

Визначення	Автори
1	2
- господарські процеси організацій, соціально-економічна ефективність і кінцеві фінансові результати їхньої діяльності, обумовлені впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів, що відображаються через систему економічної інформації.	Баканов М.І., Мельник М.В., Шеремет А.Д. [1] Костенко Т. Д., Підгорна Є. Ю. [7]
- діяльність підприємств і їх підрозділів, а також інших господарських формувань, спрямована на досягнення максимальних результатів за мінімальних витрат.	Грабовецький Б.Є. [3], Чумаченко М.Г. [4], Болюх М.А.
- господарська діяльність підприємств, їх підрозділів і об'єднань, інших господарських формувань, яка відображується у вихідних для аналізу даних обліку звітності та планах підприємства, а також у системі аналітичних економічних показників.	Ковальчук М. І. [6]
- реальна господарська практика суб'єктів господарювання, яка характеризується сукупністю економічних відносин у зв'язку з виробничо-фінансовими ресурсами, навколишнім природним середовищем, міжнародним співробітництвом та соціально-політичною атмосферою і відображається у системі економічної інформації.	Мних Є. В. [8]

Визначення	Автори
1	2
- фінансово-майновий стан і поточна господарська діяльність організацій, що вивчається з погляду її відповідності завданням бізнес-планів і з метою виявлення невикористаних резервів підвищення ефективності роботи організації	Вікіпедія [2]
- фінансово-господарська діяльність підприємств і об'єднань у всій її багатогранності, відображеній у системі економічних показників, а також в інших джерелах інформації.	Попович П.Я. [11]
- причинно-наслідкові зв'язки і залежності економічних явищ та процесів, що формують результати діяльності суб'єкта господарювання.	Савицька Г.В. [13], Косова Т.Д. [10]
- відхилення показників господарської діяльності будь-якої ланки економіки від базового рівня, що розглядаються в статиці і в динаміці як наслідок впливу загальних і специфічних факторів, які використовуються для побудови оцінок і виявлення резервів збільшення економічної ефективності виробництва і обігу, кращого використання ресурсів на базі інтенсифікації	Муравйов А.І. [9]

Отже, всі існуючі визначення предмета економічного аналізу, можна згрупувати за наступними ключовими словами: господарська діяльність; господарські явища і процеси; причинно-наслідкові зв’язки; відхилення показників господарської діяльності.

Ретроспективний огляд літератури показує, що ще десятиліття тому до переліку принципових підходів до визначення предмету економічного аналізу також входили «економіка підприємств» та «інформаційний потік» [5, 14]. Проте, систематична обґрунтована критика таких формулювань предмета аналізу принесла свої результати – вчені-економісти визнали, що дані економічні категорії не можуть виступати у зазначеній якості. Так, категорія «економіка» не може бути предметом економічного аналізу, оскільки її сутність трактується неоднозначно (найчастіше під нею розуміють сукупність економічних процесів, які здійснюються на підприємстві), крім того, такий предмет не відрізняє аналіз від інших функцій управління. Що стосується категорії «інформаційний потік», вона є предметом вивчення інформатики та економічної кібернетики, а тому також не може претендувати на роль акцентної ознаки предмету аналізу господарської діяльності.

Критично оцінюючи варіації визначення предмету економічного аналізу, наведені вище, слід також відкинути й формулювання «відхилення показників господарської діяльності». Прихильникам такого визначення російський вчений А.А. Сафонов ставить питання: «А якщо не буде відхилень (що теоретично можливе), то не буде й предмету?» [14].

Розглядаючи у якості предмету економічного аналізу господарську діяльність, слід нагадати, що остання є об’єктом вивчення даної науки. Оскільки предмет є вужчим поняттям, ніж об'єкт, і виступає його складовою, у якості першої категорії потрібно виділити частину господарської діяльності, на яку переважно спрямовується аналітичний пошук. На нашу думку, оскільки під господарською діяльністю розуміють сукупність окремих господарських операцій, зокрема технологічний та організаційний процес, потрібно конкретизувати, що економічний аналіз досліджує саме економічні процеси, що від-

буваються у результаті господарської діяльності. Отже, відмінною рисою предмету економічного аналізу є те що він вивчає саме економічні аспекти господарської діяльності підприємств та економічні відносини, які формуються в межах підприємств і навколо них.

Ще одне ключове словосполучення, яке часто зустрічається у якості ознаки предмету економічного аналізу, – «господарські явища і процеси». Безсумнівно, аналітична практика ґрунтується на вивченні системи економічних категорій, які є зовнішніми проявами сутнісних економічних явищ. Що стосується господарських процесів, то оскільки під ними розуміють напрямки або фази господарської діяльності підприємства, тобто складові останньої, вони безперечно можуть бути предметом аналітичної науки.

Тобто, порівнюючи два варіанти визначення предмету економічного аналізу – «господарська діяльність» або «господарські явища і процеси», останній слід визнати більш вдалим. Крім того, оскільки наголос слід зробити на економічному аспекті явищ і процесів, що відбуваються у господарській діяльності, слід дати уточнене формулювання «господарські явища, процеси та їх результати, що відображаються в системі економічних показників, які всебічно характеризують господарську діяльність». Проте, у наведеному формулюванні відсутнє те ключове, що відрізняє економічний аналіз як науку від інших споріднених наук. На нашу думку, при розкритті предмету економічного аналізу увагу слід зосередити на причинно-наслідкових зв'язках.

Господарські процеси та економічні результати їхньої діяльності формуються під впливом комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників. Розглядаючи економічний аналіз як науку прикладну, слід підкреслити її роль у системі управління господарською діяльністю. Дослідивши систему причинно-наслідкових зв'язків та кількісно вимірявши вплив факторів на кінцеві результати діяльності, економічний аналіз дозволяє обґрунтувати конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності виробництва. Підкреслимо, що предметом аналізу слід вважати не лише наслідки впливу чинників (вони відображаються в системі економічних показників, які характеризують господарську діяльність), але й безпосередні причини цього впливу, тобто причинно-наслідкові зв'язки господарської діяльності.

Виходячи з вище викладеного, правомірно зосередитись на думці, що найбільш повне тлумачення предмету економічного аналізу може бути сформульоване компіляцією двох концептуальних понять: «господарські явища і процеси» та «причинно-наслідкові зв'язки». Визначення досліджуваного терміну може мати наступний вигляд: «Предметом економічного аналізу є господарські явища, процеси та їх результати, відображені в системі економічних показників, та причинно-наслідкові зв'язки, що їх характеризують».

Висновки. В економічній літературі відсутнє не лише загальноприйняте визначення предмету економічного аналізу, але й єдиний концептуальний підхід до цього принципового питання.

Основними недоліками оприлюднених визначень є:

- ототожнення предмету економічного аналізу з об'єктом вивчення будь-якої економічної дисципліни – «господарською діяльністю»;

- відсутність ключових понять, які встановлюють границі науки, дозволяють зрозуміти її місце у системі економічних наук;

- невідповідність принципу лаконічності – до визначень включають зайву інформацію, яка не має принципового характеру для визначення предмету дослідження (наприклад, наводяться додаткові характеристики даної науки: її сутність, мета, завдання, джерела аналізу або неповний перелік чинників, що впливають на діяльність суб'єкта господарювання).

Сформульоване авторське визначення не є принципово новим, проте, на нашу думку, воно дозволяє зрозуміти спрямування науки та чітко окреслити завдання економічного аналізу.

Список використаних джерел:

1. Баканов М. И. Теория экономического анализа : [учебник] / Баканов М. И., Мельник М. В., Шеремет А. Д.; под ред. М. И. Баканова. - 5-е изд., перераб. и доп. - М. : Финансы и статистика, 2005. – 536 с.
2. Вікіпедія: вільна енціклопедія [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki.
3. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз : [навч. посіб.] / Б. Є. Грабовецький. - К. : Центр учбової літератури, 2009. - 256 с.
4. Економічний аналіз : [навч. посібник] / [наук. ред. М. Г. Чумаченко]. – К. : КНЕУ, 2003. – 540 с.
5. Економічний аналіз : [навч. посібник] / В. М. Серединська, О. М. Загородна, Р. В. Федорович; За ред. Р. В. Федоровича. – Тернопіль: Астон, 2010. – 592 с.
6. Ковальчук М. І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: Підручник. / М. І. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2004. – 403 с.
7. Костенко Т. Д. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства : [навч. посібник] / Т. Д. Костенко, Є. Ю. Підгорна ; вид. 3-те перероб. та доп. – К. : ЦУЛ, 2009. – 400 с.
8. Мних Є. В. Економічний аналіз : [підручник] / Є. В. Мних. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 630 с.
9. Муравьев А. И. Теория экономического анализа: проблемы и решения / А. И. Муравьев - М. : Финансы и статистика, 1988. - 144 с.
10. Організація і методика економічного аналізу: [навч. посіб.] / Косова Т. Д., Сухарев П. М., Ващенко Л. О. та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.
11. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: [підручник] / П. Я. Попович; 3-тє вид., перероб. і доп. - К. : Знання, 2008. – 630 с.
12. Прокопенко І. Ф. Методика і методологія економічного аналізу : [навч. посібник] / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін. – К. : ЦУЛ, 2008. – 430 с.
13. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посіб.] / Г. В. Савицька ; 3-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 662 с.
14. Сафонов А. А. Теория экономического анализа: [учебное пособие]. / А. А. Сафонов, редактор: Л. Моисеева - 64 с. // [Електронний ресурс] / Сайт цифровых учебно-методических материалов Владивостокского государственного университета экономики и сервиса – Режим доступу : abc.vvsu.ru.
15. Шпанковська Н. Г. Аналіз господарської діяльності: теорія, методика, розбір конкретних ситуацій: [навч. посіб] / Н. Г. Шпанковська, Г. О. Король, К. Ф. Ковальчук [та ін.] ; за ред. К. Ф. Ковальчука – К. : ЦУЛ, 2012. – 328 с.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.